

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

بنیاد دانشنامه نگاری ایران

دانشنامه پزشکی

www.ketab.ir

شورای علمی پزشکی

بنیاد دانشنامه نگاری ایران

۱۳۹۳

دانشنامه پزشکی: زیر نظر شورای علمی دانشنامه پزشکی؛ دبیر علمی: علی احسان حیدری؛ ویرایش علمی: ریما مرشد... و دیگران...
تهران: بنیاد دانشنامه نگاری ایران، ۱۳۹۳.

بیست و دو، ۱۰۶۴ ص: مصور (بخشی رنگی)، جدول - (کتابخانه بنیاد دانشنامه نگاری ایران: ۵۴)

۶۰۰,۰۰۰ ریال ISBN: ۹۷۸-۹۶۴-۵۵۱۵-۵۹-۹

ویرایش علمی: ریما مرشد، کامبیز بنی هاشمی، علی احسان حیدری، مهلا آرین پور، روح انگیز نوروزی نیا.
واژه نامه

۱. پزشکی - دایرة المعارفها الف. حیدری، علی احسان، ۱۳۴۵ - دبیر علمی ب. مرشد، ریما، ۱۳۵۷ - ویراستار
ج. بنیاد دانشنامه نگاری ایران. گروه علوم پزشکی د. بنیاد دانشنامه نگاری ایران
۱۳۹۳ ۱۲۵/د۲ R ۶۱۰/۳

کتابخانه ملی ایران ۳۵۸۷۸۳۵

حق چاپ برای بنیاد دانشنامه نگاری ایران محفوظ است.

دانشنامه پزشکی

زیر نظر شورای علمی دانشنامه پزشکی

دبیر علمی: علی احسان حیدری

ویرایش علمی: ریما مرشد؛ کامبیز بنی هاشمی؛ علی احسان حیدری؛ مهلا آرین پور؛ روح انگیز نوروزی نیا

ویرایش ادبی: اصغر اسمعیلی؛ شیده شهریار

ویرایش صوری: لیلا غلامپور؛ نسترن گلریز؛ شیده شهریار

واژه نگاری: سهیلا شمس الله؛ نیلوفر جوانی زرنکش؛ فرشته اسدی؛ گوهر نصرتی؛ نسترن حاجی زاده سابق؛ مژگان شهریار

نمونه خوانی: بهاره پژمان؛ لیلا غلامپور؛ نسترن گلریز؛ مرضیه نیکوکار؛ شهره شاه مرادی؛ مهلا طهرانی؛ لیلا افشار؛ سریر کریمی؛ میترا

اوحدیان؛ مژگان شهریار؛ فائزه سادات مجابی؛ رزینا خوشنویسان

استخراج واژه نامه: سعیده سلامت؛ سهیلا شمس الله

صفحه آرا: سهیلا شمس الله

ویرایش تصاویر و ناظر چاپ: ربابه ابوظالبی

سال چاپ: ۱۳۹۳

چاپ اول:

شمارگان: ۱۰۰۰

قیمت: ۶۰۰,۰۰۰ ریال

چاپخانه: ناب نگار

ISBN: 978-964-5515-59-9

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۵۵۱۵-۵۹-۹

بنیاد دانشنامه نگاری ایران

نشانی: تهران، سعادت آباد، بلوار فرهنگ، خیابان معارف، بن بست دانش، پلاک ۱

صندوق پستی: ۴۷۸-۱۴۶۵۵

نمابر: ۲۲۰۷۲۶۸۲

تلفن: ۲۲۱۲۹۸۲۳-۴

پایگاه الکترونیکی: www.iecf.ir

پست الکترونیکی: info@iecf.ir

مقدمه

پزشکی قدمتی به درازای تاریخ پیدایش انسان بر روی کره خاکی دارد. از همان ابتدای گام نهادن انسان بر روی زمین به دلیل اهمیت پزشکی، بشر در پی کشف علل بیماری‌ها و درمان آنها برآمده است. انسان‌های نخستین به دلیل کمبود دانش بیماری‌ها را به حلول روح شیطان، کینه‌توزی ستارگان و سیارات و خشم خدایان نسبت می‌دادند (پارک، ص ۲). با گسترش دانش بشری و دستیابی انسان به ابزارها و فناوری پیشرفته، علم پزشکی نیز همانند سایر علوم دچار تحول عظیمی شد و شناخت بشر از علل، تشخیص، درمان و چگونگی پیشگیری از بیماری‌ها و اختلالات فزونی یافت.

در ایران با استقرار آریایی‌ها طب کشور نیز آغاز می‌شود. آریایی‌ها عموماً علل بیماری‌ها را خشم خدایان می‌دانستند و برای رفع قهر خدایان به قربانی در برابر آنان می‌پرداختند. ایرانیان با غلبه بر آشوریان در ۵۳۸ قبل از میلاد با نظریات طبی و بهداشتی آنان آشنا شده و آنها را وارد کتاب‌های خود از جمله اوستا کتاب زرتشتیان کردند. پروان زرتشت اعتقاد داشتند که اهورامزدا نیکی را آفریده و رنج و بیماری ناشی از وسوسه اهریمن است (نجم‌آبادی، ج اول، ص ۹۲؛ الگود، ص ۲۲). تفکراتی مشابه نیز در سرزمین‌های دیگر از جمله چین وجود داشت. آنان به نیروی یانگ و یین اعتقاد داشتند؛ یانگ اصل فعال و مثبت و یین اصل منفی بود که دو پایه اصلی پزشکی را تشکیل می‌دادند و سلامتی حاصل تعادل بین این دو نیروی مخالف بود (سرمدی، ص ۷۳؛ پارک، ص ۵؛ پوله، ص ۴۹). در ایران باستان عموماً کار پزشکی را علمای دین و موبدان انجام می‌دادند. اعتقاد به ارواح خبیثه در ایجاد بیماری‌ها به دوران ساسانیان نیز انتقال یافته و در این دوره جادوگری و کمک گرفتن از نیروهای ماوراءالطبیعه مؤثرترین راه برای درمان بیماری‌ها بوده است (الگود، ص ۲۳). طب زرتشت در بهداشت همگانی قوانینی داشته است به طوری که هرودت از مورخین یونانی می‌نویسد آب جاری نزد ایرانیان مقدس بوده و پیوسته از ورود مواد آلوده‌کننده به آن جلوگیری می‌کرده‌اند. ایرانیان باستان با داروهای گیاهی آشنا بوده‌اند و بسیاری از آنها را می‌شناختند. به نظر می‌رسد تربیت پزشکان در آن دوران در ری، همدان و پرسیولیس انجام می‌گرفته است. با تهاجم اسکندر به ایران، طب یونانی در ایران رواج بیشتری پیدا کرد. از سوی دیگر در دوران ساسانیان نسطوریک از کشور روم رانده شدند و بسیاری از دانشمندان ساکن یونان بر اثر اختلافات مذهبی که در روم شرقی پیش آمده بود به ایران مهاجرت کردند (نجم‌آبادی، ج اول، ص ۲۴۹).

مقارن با قرن پنجم میلادی دانشگاه بزرگ جندی‌شاپور و بیمارستان ضمیمه آن در شهر مرزی ایران در میان شوشتر و خرابه‌های شوش تأسیس شد. در آنجا طب ایرانی، یونانی و هندی با یکدیگر آمیخته شد و ترکیبی از طب سرزمین‌های گوناگون به وجود آمد. بسیاری از کتاب‌های بقراط و جالینوس به زبان سریانی یا عربی ترجمه شدند. طبای جندی‌شاپور روش علمی دانشمندان دیگر سرزمین‌ها را ملاحظه و با معلومات و تجربیات و اکتشافات خود آن را تکمیل می‌کردند. در این دوره تحقیقات بیشتری درباره گیاهان دارویی انجام شد (الگود، ص ۶۶ و ۶۸؛ نجم‌آبادی، ج دوم، ص ۳۰۲). جندی‌شاپور تا مدتی پس از ظهور اسلام نا اواسط خلافت عباسیان نفوذ داشته و اقتدار علمی خود را حفظ کرد تا اینکه به سبب گسترش مرکز خلافت بغداد از استادان خوب محروم شد و از آن به بعد رو به زوال گذاشت. با گسترش اسلام در میان اقوام و ملل گوناگون، مسلمانان اطاعت از تعالیم قرآن کریم از جمله تعالیم طبی و بهداشتی آن را وظیفه خود می‌دانستند و این تعالیم طبی بعدها با طب سرزمین‌های گوناگون از جمله ایران، روم، یونان و هند و اسکندریه آمیخته شد و طب اسلامی را به وجود آورد. پیامبر اسلام (ص) بارها فرمودند که خداوند برای هر دردی درمانی آفریده است. خوردن گوشت مردار، خوک و خون را

حرام می‌دانستند و با دخالت ساحران و جادوگران در امر درمان مخالف بودند (نجم‌آبادی، ج دوم، ص ۳۷۹ و ۳۸۲). در تعلیمات و دستورات امامان معصوم نیز چنین توصیه‌های بهداشتی به چشم می‌خورد. با استقرار حکومت بنی‌عباس در عراق و احتیاج خلفای عباسی که اغلب ایرانی بودند، طبای جندی‌شاپور به بغداد فراخوانده شدند. بدین ترتیب طب اسلامی در ادامه همان طب یونانی، ایرانی و هندی به همت و تلاش پزشکان و دانشمندان مسلمان پا به عرصه وجود گذاشت. آثار پزشکی یونانی، سریانی، پهلوی و هندی به زبان عربی زبان علمی آن زمان ترجمه شدند. پزشکان مسلمان متعددی در بغداد تربیت شدند و بیمارستان‌هایی در قلمرو مسلمانان افتتاح شدند. اولین بیمارستان در بغداد در سال ۶۸۶ پس از میلاد براساس مدل روم شرقی منتقل شده به جندی‌شاپور تأسیس شد. در این بیمارستان علاوه بر ارائه مراقبت‌های بهداشتی به تربیت پزشکان نیز پرداخته می‌شد. طبای معروف بغداد از زمان بختیشوع (از رؤسای پزشکی جندی‌شاپور) تا زمان رازی، در این بیمارستان به طبابت و تدریس اشتغال داشتند. جرجیس فرزند بختیشوع از نخستین مترجمان کتب طب به عربی بوده است. از پزشکان دیگر دوره عباسیان مأسویه داروساز و فرزندانش میکائیل و یوحنا بودند. یوحنا آثاری در طب بالینی و بیماری‌های زنان، داروسازی و تشریح نوشته است اما فقط آثاری درباره رژیم غذایی و نوادر پزشکی از وی باقی مانده است (الگود، ص ۱۱۴؛ نجم‌آبادی، ج اول، ص ۲۸۴).

پس از دوران ترجمه آثار علمی و طبی، دوران تألیف کتاب‌های پزشکی آغاز می‌شود. در این دوره افتخارآمیز ایرانیانی نظیر علی‌بن‌طبری، علی‌بن‌عباس مجوز اهوازی، محمد زکریای رازی، ابوعلی سینا نقش بسزایی در پیشبرد علم طب داشتند. پزشکان اسلامی ایرانی با بهره‌گیری از طب بقراط و جالینوس با دقت، مطالب کتب آنها را مطالعه و مورد نقد قرار دادند (سرمدی، ص ۲۲۳؛ نجم‌آبادی، ج اول، ص ۲۸۵).

زکریای رازی در کتاب شکوک بر جالینوس می‌نویسد: «مقام جالینوس بر هیچکس پوشیده نیست و ممکن است بعضی از کوتاه‌نظران مرا بدین کار ملامت و سرزنش نمایند، ولی فیلسوف و حکیم بر من خرده نخواهند گرفت، به دلیل آنکه در حکمت و فلسفه تقلید جایز نیست و می‌بایست از روی دلیل و برهان صحبت و گفت‌وگو به عمل آید و اگر شخصاً جالینوس زنده می‌بود مرا بدین تألیف ستایش می‌کرد» (براون، ص ۲۰).

استادان و پزشکان اسلامی پس از طی دوران ترجمه و فراگیری مطالب کتاب‌های پزشکان یونانی و طی دوره‌های تکمیلی، خود آثار و تألیفات ارزشمندی نگاشتند که تا قرن هفدهم میلادی طب اروپا تحت تأثیر آن قرار داشت. تا قرن ششم هجری زبان عربی برای بیان و نگارش مطالب مربوط به فلسفه، کلام و طب به کار می‌رفت. پزشکان ایرانی مثل رازی، اهوازی و بوعلی سینا آثار خود را منحصراً به زبان عربی می‌نوشتند. در قرن ششم هجری قمری زین‌الدین اسمعیل جرجانی چندین اثر پزشکی از جمله ذخیره خوارزمشاهی را به زبان فارسی تألیف کرد (الگود، ص ۲۴۹). پزشکان ایرانی و اسلامی علاوه بر تألیف و ترجمه آثار طبی، طب سایر سرزمین‌ها را جمع‌آوری کردند، از این رو طب عملی و تجربی را پدید آوردند و بسیاری از بیماری‌ها را شرح دادند و اثر داروها را از نظر فیزیولوژیک بررسی کردند.

فردوس الحکمه در زمینه طب و طبیعیات اثر معروف علی‌بن‌طبری (۱۹۲ هجری قمری، ۸۰۷ میلادی) است. علوم جنین‌شناسی، روان‌شناسی، بارداری، غذا و پرهیز، بیماری‌شناسی عمومی و اختصاصی، داروها و سموم در این کتاب مورد بحث قرار گرفته‌اند. وی در کتاب خود به بقراط، ارسطو، جالینوس و یوحنا اشاره می‌کند و آنها را از مراجع و مأخذ کتاب خود می‌داند (نجم‌آبادی، ج دوم، ص ۵۰۸ و ۵۱۱-۵۱۰).

کتاب الحاوی از تألیفات بارزش محمد زکریای رازی است. رازی در سال ۲۵۱ هجری قمری (۸۶۵-۷۱۷) در ری متولد شد. این کتاب مدت‌ها مرجع دانشجویان پزشکی جهان بوده است. این اثر خود یک دایرةالمعارف پزشکی است. وی علاوه بر کتب متعدد، رساله‌هایی درباره آبله، و بیماری‌های کودکان و داروشناسی و داروسازی نوشته است. رازی برای اولین بار سرخک را شرح می‌دهد (الگود، ص ۲۳۲).

کتاب کامل الصناعة الطیبة الملکی یا کتاب ملکی از مهم‌ترین تألیفات علی‌بن‌عباس مجوس اهوازی پزشک ایرانی است که

در نیمه اول قرن چهارم قمری به دنیا آمد. این کتاب تا اوایل قرن هجدهم میلادی در مدارس پزشکی اروپا تدریس می‌شده است (سرمدی، ص ۲۵۷؛ نجم‌آبادی، ج دوم، ص ۶۰۴).

کتاب قانون در طب از مهم‌ترین آثار پزشکی ابوعلی سینا است که قرن‌ها به مثابه کتاب مرجع و دایرةالمعارف پزشکی مورد استفاده قرار گرفته است. وی در سال ۳۷۰ هجری قمری (۹۸۰ میلادی) در یکی از توابع بخارا متولد شد. در آن زمان طب یونانی، طب ایرانی، طب مصر و هند دیگر به‌تنهایی جوابگوی نیازهای پزشکی جامعه نبود و ابن‌سینا با گردآوری منسجم و منطقی اطلاعات پزشکی آن دوره و افزودن مطالب جدید کتاب پنج‌جلدی دانشنامه‌گونه قانون را تدوین کرد. در قانون در فصل‌ها و فنون متعدد به همه شاخه‌های علوم پزشکی اشاره شده و شرح کاملی از ابعاد هر یک از موضوعات تخصصی آورده شده است. به‌نوعی می‌توان گفت که قانون دانشنامه‌ای موضوعی و تخصصی است. این کتاب به زبان‌های مختلف ترجمه و بارها چاپ شده است و تا سال ۱۶۵۰ میلادی در دانشگاه‌های مونپلیه و لوون تدریس می‌شده است (نجم‌آبادی، ج دوم، ص ۶۸۵؛ حیدری، ص ۶۲؛ الگود، ص ۲۴۰؛ Azizi, p. 552; Cruse, p. 171). ابن‌سینا نیز چون یونانیان به اخلاط چهارگانه خون، بلغم، سودا و صفرا و عناصر چهارگانه گرمی، سردی، رطوبت و خشکی اعتقاد داشت و بیماری را نتیجه به‌هم خوردن تعادل بین اخلاط چهارگانه می‌دانست (ابوعلی سینا، ص ۱۴ و ۳۰).

نظریه تعادل اخلاط که در پزشکی هند، یونان و ایران برای حفظ سلامتی مطرح شده بود به‌تدریج با پیشرفت روزافزون علوم پزشکی با ابهام مواجه شد. با سپری شدن قرون وسطی و افول طب اسلامی و ایرانی، گسترش علوم در غرب شتاب فراینده‌ای به خود گرفت و پزشکان و دانشمندان گوناگونی در این خطه پا به عرصه حیات گذاشتند. فرانکاستوربوس (۱۴۸۳ میلادی) فرضیه واگیری بیماری‌ها را مطرح کرد و سالوس مطالب جالینوس درباره تشریح را زیر سؤال برد. ویلیام هاروی جریان خون را کشف کرد. با اختراع میکروسکوپ توسط لوون هووک در قرن هفدهم میلادی به‌تدریج عوامل میکروبی کشف شدند و مشخص گردید که بیماری‌ها در اثر حلول روح شیطان و یا به صورت خودبه‌خودی پدید نمی‌آیند بلکه عوامل میکروسکوپی در ایجاد آنها دخالت دارند (پارک، ص ۱۴). به‌تدریج علل بیماری‌های مختلف کشف و واکن برای پیشگیری از بسیاری از بیماری‌های عفونی ساخته شد. بشر در این برهه خوشحال بود که توانسته علت همه بیماری‌ها را کشف و آنها را مهار کند اما با صنعتی شدن جوامع و آغاز زندگی به سبک جدید بیماری‌های غیرواگیر از قبیل دیابت، فشار خون، سکنه‌های قلبی و مغزی، چاقی و اختلالات روحی افزایش یافتند. از سوی دیگر برخی از بیماری‌های عفونی از قبیل سل و مالاریا که قبلاً مهار شده بودند دوباره به‌دلیل مقاوم شدن عوامل آنها به داروها طغیان کردند. بیماری‌های نوپدید دیگری نیز مثل ایدز ظاهر شد. از این رو بشر با اختلالات و بیماری‌های گوناگونی مواجه شده که برای مبارزه با آنها لازم است به اطلاعات جامع و کافی دست یابد. برای دستیابی به اطلاعات موثق و موجز، کتاب‌های مرجع از جمله دانشنامه‌هایی که برای عموم مردم نوشته می‌شوند به‌دلیل سهولت دسترسی و روانی متن و جامعیت از اهمیت ویژه‌ای برخوردارند. دانشنامه‌ها نیز همانند علوم با گذشت زمان توسعه یافته و متحول شدند.

دانشنامه یا دایرةالمعارف (Encyclopedic) اثری است مرجع، حاوی اطلاعات جامع، که به منظور پر کردن بخشی از خلأ معلوماتی عامه و پاسخ‌گویی به نیاز اطلاعاتی جامعه تدوین می‌شود. دانشنامه دو گونه است: دانشنامه عمومی که حاوی اطلاعات مربوط به همه شاخه‌های دانش بشری است و دانشنامه تخصصی که به یک شاخه از علوم اختصاص دارد (Encyclopedia Britannica Inc., مقاله Encyclopedia). انسکلوپدیا از نظر لغوی از دو واژه یونانی Enkyklios به‌معنای دایره یا عمومی و Paidcia به معنای آموزش گرفته شده است و اثری است که آموزش عمومی را مورد توجه قرار می‌دهد. در سال ۱۸۷۶ میلادی پطروس بستانی مارونی واژه دایرةالمعارف را به‌جای انسکلوپدیا برای کتابی برپایه ترجمه‌ای از امریکانا به‌کار برد (مقدسی، ص ۱). دانشمندان و نویسندگان ایرانی از جمله زنده‌یادها دکتر مصاحب و استاد بیرشک لفظ دانشنامه را برای دایرةالمعارف برگزیدند. این واژه پیشتر نیز برای کتابی از ابن‌سینا با عنوان دانشنامه علایی به‌کار رفته بود (الگود، ص ۲۲۲).

نظر به پیشرفت سریع و قابل ملاحظه علم پزشکی، دیگر کتاب‌های دانشنامه‌گونه‌ای چون قانون در طب و ذخیره خوارزمشاهی در زمینه پزشکی نیاز مخاطبان را برآورده نمی‌سازند.

در هزاره سوم بیماران و افراد می‌خواهند در تصمیماتی که در مورد سلامتی آنها گرفته می‌شود نقش داشته باشند و می‌خواهند بدانند چه نوع اختلال یا بیماری دارند و چه خطراتی آنها را تهدید می‌کند و اصولاً چه اقداماتی سبب پیشگیری از بروز بیماری‌ها می‌شوند. اینک مشخص شده است که کلیه عوامل تعیین‌کننده سلامتی در مراکز درمانی و بیمارستان‌ها یافت نمی‌شوند بلکه روش و سبک زندگی افراد است که در تعیین وضعیت سلامتی آنها نقش دارد و از بروز بسیاری از اختلالات مثل پرفشاری خون و بیماری‌های قلبی جلوگیری می‌کند. دسترسی به اطلاعات بهداشتی و پزشکی در شکل‌گیری روش و سبک زندگی مؤثر و در تأمین و ارتقای سطح سلامتی دخالت دارد. کتاب‌ها و مقاله‌های بسیاری در زمینه پزشکی به زبان فارسی نگاشته شده است که یا خاص متخصصان و دانشجویان است و یا فاقد ساختار دانشنامه‌گی است.

خلاصه دانشنامه‌ای پزشکی که به موضوعات مختلف از قبیل بیماری‌ها و اختلالات پزشکی به‌طور اعم و اخص پرداخت دارد در بنیاد دانشنامه‌نگاری ایران شدیداً احساس می‌شد. با توجه به نیاز مردم به اطلاعات پزشکی و در راستای نشر این اطلاعات، تدوین دانشنامه پزشکی در سال ۱۳۸۴ در شورای علمی بنیاد مطرح شد و از سال ۸۵ با تشکیل شورای علمی دانشنامه، مراحل اجرایی تدوین این اثر آغاز شد.

پس از تعیین چارچوب و حجم دانشنامه، مداخل اصلی از کتاب دانشنامه‌گی Gale پزشکی (دانشنامه تخصصی پزشکی چاپ ایالات متحده)، دایرةالمعارف‌های عمومی، کتاب‌های مرجع پزشکی و مشاوره با صاحب‌نظران و متخصصان استخراج شد. تعداد ۱۰۰۰ عنوان که ارزش جای گرفتن در دانشنامه را به عنوان مدخل با زیر مداخل داشتند انتخاب شدند. سپس براساس اصول مصوب گزینش مدخل در شورای علمی دانشنامه و با توجه به اینکه به طور متوسط حجم هر مقاله ۳ صفحه در نظر گرفته شد مداخل اصلی و فرعی مشخص و مداخل کم‌اهمیت و تکراری حذف شدند.

برای بررسی، اصلاح و تأیید نهایی، مدخل‌نامه تهیه شده برای همه دانشگاه‌های علوم پزشکی کشور و تعداد ۳۰ نفر از متخصصان و صاحب‌نظران علوم پزشکی ارسال گردید. پس از دریافت پاسخ‌ها و امتیاز تعلق گرفته به هر مدخل، مدخل‌نامه نهایی تدوین شد. با بررسی مقالات دانشنامه گیل پزشکی مشخص شد که این مقالات از ساختار و محتوای مناسبی برخوردارند بر این اساس مقرر شد که مقالات از دانشنامه گیل ترجمه شوند یا با همان ساختار تألیف شوند.

براساس مصوبه شورای علمی مداخلی تألیف شدند که در خصوص آنها در آن دانشنامه مطلبی ذکر نشده بود یا مطالب نوشته شده در حد کفایت برای مخاطب ایرانی نبود یا اطلاعات موجود در ایران را پوشش نمی‌داد.

ساختار مقالات

پیکره اصلی دانشنامه را مقالات تشکیل می‌دهند که صرفاً به بیان حقایق و واقعیات می‌پردازند و از استناد به فرضیات و حدسیات و تناقضات خودداری می‌کنند. مرجعیت، جامعیت، صحت و سهولت دسترسی به مقالات از ویژگی‌های اصلی هر دانشنامه است که در این دانشنامه نیز صدق می‌کند. مقالات دانشنامه حاضر به‌صورت الفبایی ترتیب یافته‌اند. ساختار این مقالات همانند مقالات دانشنامه‌های معتبر از بخش‌های زیر تشکیل شده است: مدخل یا عنوان مقاله، شناسه، متن یا بدنه مقاله، منابع.

اولین جزء هر مقاله عنوان اصلی یا مدخل است. مدخل عبارت از واژه یا عنوانی است که بدنه مقاله در ذیل آن نوشته می‌شود. شناسه یا معرف مدخل عبارتی موجز است که بلافاصله پس از عنوان اصلی می‌آید و به نحوی نوشته می‌شود که مفاهیم اصلی مقاله را در قالب چندین واژه به مخاطب عرضه می‌کند و مخاطب با خواندن شناسه متوجه می‌شود که آیا مقاله مذکور می‌تواند نیاز اطلاعاتی وی را تأمین کند یا خیر.

بدنه یا متن مقاله براساس طرح مقدماتی از عنوان اصلی و زیرعنوان‌ها با رعایت نسبی متن هر بخش نسبت به ارزش آن

به کل مقاله نگاشته می‌شود. حجم مقاله در این دانشنامه به‌طور متوسط ۳ صفحه یا حدود ۱۸۰۰ کلمه است. اطلاعات عمیق و بااهمیت از طریق متن مقاله به مخاطب منتقل می‌شود. هر مقاله دارای زیرمداخل‌هایی است که برحسب نوع و اهمیت مقاله تعداد آنها متفاوت است. برای فهم بهتر مطالب از اشکال و جداول نیز استفاده شده است. در پایان بدنه مقاله، ارجاعات یا عناوین مقالات مرتبط درج شده در دانشنامه برای کسب اطلاعات و درک بیشتر موضوع ذکر شده‌اند. در انتهای مقاله منابع یا منبع مورد استفاده به‌طور کامل ذکر شده است تا مخاطب ضمن اطمینان از صحت مطالب برای کسب اطلاعات بیشتر در صورت لزوم بتواند به آن منابع رجوع کند. نام مترجم یا مؤلف نیز در پایان مقاله آورده شده است.

مقالات برای ترجمه و یا تألیف به پزشکان و متخصصان سفارش داده شد. مقالات دریافتی مورد داوری، ویرایش علمی و ویرایش ادبی قرار گرفتند و در پایان پس از یکدست‌سازی به‌صورت الفبایی آرایش یافتند.

دانشنامه حاضر اطلاعات گسترده‌ای در زمینه‌های مختلف علوم پزشکی و بهداشتی ارائه می‌کند اما در عین حال، جایگزین تشخیص و مراجعه به پزشک نیست و هدف، صرفاً فراهم کردن اطلاعات شفاف و واضح با ساختاری منسجم برای مخاطبان است. مخاطبان این دانشنامه عموم جامعه هستند که به فراخور سطح تحصیلات خود می‌توانند از مطالب آن بهره‌مند شوند. برای تدوین و ترجمه مقالات، دانشنامه‌های زیر مورد استفاده قرار گرفته‌اند.

- 1- The Gale Encyclopedia of Medicine
- 2- The Gale Encyclopedia of Alternative Medicine
- 3- The Gale Encyclopedia of Sciences

با توجه به طولانی شدن روند نهایی‌سازی مقالات، کلیه مطالب مقالاتی که از دانشنامه گیل پزشکی ترجمه شده بودند براساس ویراست چهارم دانشنامه مورد اشاره چاپ ۲۰۱۱ به روز شده‌اند.

هنوز بسیاری از مفاهیم و اصطلاحات باقی هستند و باید به این دانشنامه افزوده شوند که در ویراست‌های بعدی آن لحاظ خواهند شد. جا دارد از راهنمایی‌های ارزنده و تلاش‌های بی‌وقفه جناب آقای دکتر منوچهر اکبری ریاست محترم بنیاد، جناب آقای دکتر حسن ابراهیمی معاون محترم پژوهشی و جناب آقای شاهپور نیکبخت شبیانی معاون محترم پشتیبانی در انجام مراحل مختلف تدوین دانشنامه سپاسگزاری و قدردانی شود.

علی احسان حیدری

دبیر علمی

منابع مقدمه:

- ابوعلی سینا. *قانون در طب*، ترجمه عبدالرحمن شرفکندی، ج ۱. تهران، انتشارات سروش، ۱۳۷۰.
- الگود، سیریل. *تاریخ پزشکی ایران و سرزمین‌های خلافت شرقی*، ترجمه باهر فرقانی، ج ۲. تهران، انتشارات امیرکبیر، ۱۳۷۱.
- براون، ادوارد. *تاریخ طب اسلامی*، ترجمه مسعود رجب‌نیا (ج ۵). تهران، شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۷۱.
- پارک، جی. ای. *درستامه پزشکی پیشگیری و اجتماعی*، کلیات خدمات بهداشتی، ترجمه حسین شجاعی تهرانی، ج ۲، ج ۵. تهران، انتشارات سماط، ۱۳۸۹.
- پوله، ژاک و همکاران. *تاریخ پزشکی، داروسازی، دندانپزشکی و دامپزشکی*، ترجمه مرتضی ثاقب‌فر و همکاران، ج ۱. تهران، انتشارات بنیاد دانشنامه نگاری ایران، ۱۳۸۸.
- حیدری، ع. و همکاران. «مروری بر مبانی اخلاق پزشکی در کتاب قانون بوعلی سینا». *مجله ایرانی اخلاق و تاریخ پزشکی*، دوره پنجم ش ۵. (۱۳۹۱).
- سرمدی، م. ت. *پژوهشی در تاریخ پزشکی و درمان جهان از آغاز تا عصر حاضر*، ج ۱. تهران، انتشارات سرمدی، ۱۳۷۷.
- مقدسی، م. «آشنایی با تاریخ دایرةالمعارف‌نگاری در ایران و جهان». *فصل‌نامه طب سنتی اسلام و ایران*، سال اول، ش اول (۱۳۸۹).
- نجم‌آبادی، محمود. *تاریخ پزشکی ایران و جهان اسلام* (۲ ج). <http://www.elib.hbi.ir/persian/TRADITIONAL-MEDICINE/HISTORY-OF-MEDICINE-DR-NADJMA-BADI/NADJM-INDEX-MAIN.htm> ۱۳۹۳.
- Azizi MH. "The Otorhinolaryngologic concepts as viewed by Rhazes and Avicenna". *Arch Iran Med* 2007; 10(4): 552-5.
- Cruse JM. "History of Medicine: the metamorphosis of scientific medicine in the ever-present past". *Am J Med Sci* 1999; 318(3): 171-80.
- Encyclopedia Britannica Inc. <http://www.Britannica.com>, 2014

فهرست مطالب

۱.....	آبله.....
۲.....	آبله مرغان.....
۵.....	آب مروارید.....
۶.....	آترواسکلروز (تصلب شرائین).....
۱۱.....	آدنوزین تری فسفات.....
۱۲.....	آدیسون، بیماری.....
۱۴.....	آریتمی.....
۲۲.....	آسپیراسیون.....
۲۳.....	آسم.....
۲۶.....	آلزامر.....
۳۱.....	آلودگی هسته‌ای.....
۳۲.....	آمالگام.....
۳۳.....	آمبولیسم (آمبولی).....
۳۴.....	آمفیزم.....
۳۵.....	آمیب.....
۳۶.....	آمیپاز.....
۳۹.....	آمینواسید.....
۴۰.....	آنافیلاکسی.....
۴۲.....	آنتی هیستامین‌ها.....
۴۵.....	آنزیم صدری.....
۴۸.....	آنژیوگرافی.....
۴۹.....	آنفلوآنزا.....
۵۵.....	آنفلوآنزای خوک.....
۵۹.....	آنفلوآنزای مرغی.....
۶۵.....	آنوریکسم.....
۶۶.....	احیای قلبی - ریوی.....
۶۹.....	اختلالات انعقادی.....
۷۴.....	اختلالات بلع سالمندان.....
۷۷.....	اختلالات پلک.....
۸۰.....	اختلالات خواب.....
۸۴.....	اختلالات شخصیت.....
۸۸.....	اختلالات صرف غذا.....
۹۱.....	اختلالات عصبی.....
۹۹.....	اختلالات قاعدگی.....
۱۰۲.....	ارتوپدی.....
۱۰۶.....	اسپینا بیفیدا.....
۱۰۸.....	استخوانی شدن.....
۱۰۸.....	اسکلروز متعدد.....
۱۱۴.....	اسکیزوفرنی.....

۱۱۸	اسهال
۱۲۱	اسهال خونی
۱۲۳	اسیدهای جرب
۱۲۴	اغما
۱۲۷	افت دمای بدن
۱۳۰	افت فشار خون
۱۳۱	افسردگی
۱۳۶	اکستازی
۱۴۰	التهاب
۱۴۱	التهاب آپاندیس
۱۴۳	التهاب تخمدان
۱۴۴	التهاب حنجره
۱۴۶	التهاب روده فراخ
۱۵۰	التهاب گوش میانی
۱۵۱	التهاب لوزالمعده
۱۵۳	التهاب لوزه
۱۵۵	التهاب لوله‌های رحمی (سالمیت)
۱۵۹	التهاب مغز
۱۶۰	التهاب ملتحمه
۱۶۱	التهاب نایژه
۱۶۴	الکلیسم
۱۶۷	انساج پرودنتال
۱۶۹	انسداد مزمن ریوی
۱۷۲	انگل
۱۷۳	اوتانازی
۱۷۵	اورولوژی
۱۷۶	اوریون
۱۷۸	ایدز
۱۸۵	ایسکمی
۱۸۹	ایمن‌سازی
۱۹۳	ایمنی‌شناسی
۱۹۷	بارداری
۲۰۰	باکتری
۲۰۴	باکتریوفاژ
۲۰۵	برش‌نگاری رایانه‌ای (سی.تی.اسکن)
۲۰۷	بزل مایع آمنیون
۲۰۸	بلوغ
۲۱۳	بندپایان
۲۱۴	بواسیر
۲۱۶	بوتولیسم
۲۱۹	بیماری
۲۲۱	بیماری پارکینسون

۲۲۵	بیماری خواب
۲۲۷	بیماری سلیاک
۲۳۰	بیماری عروق اکلیل
۲۳۸	بیماری قند (دیابت ملیتوس)
۲۴۱	بیماری لژیونر
۲۴۳	بیماری‌های آمیزشی
۲۴۶	بیماری‌های التهابی لگن
۲۴۹	بیماری‌های تنفسی
۲۵۴	بیماری‌های خودایمنی
۲۵۸	بیماری‌های درجه‌ای قلب
۲۶۶	بیماری‌های دوران کودکی
۲۷۲	بیماری‌های ژنتیکی
۲۷۶	بیماری‌های عصبی عضلانی
۲۸۰	بیماری‌های قارچی احشایی
۲۸۴	بیماری‌های قارچی پوست و مو
۲۹۱	بیماری‌های قلبی
۲۹۸	بیماری‌های مشترک انسان و حیوان
۳۰۱	بیماری‌های نقص تغذیه‌ای
۳۰۵	بی‌هوازی
۳۰۷	پادگن و پادتن
۳۰۹	پای فیلی
۳۱۱	پرفشاری خون (افزایش فشار خون)
۳۱۶	پرولاپس راست‌روده
۳۱۷	پزشکی زنان
۳۱۸	پزشکی هسته‌ای
۳۲۰	پسوریازیس
۳۲۲	پوسیدگی دندان
۳۲۶	پوسیدگی‌های دندانی (علل)
۳۲۷	پوکی استخوان
۳۳۲	پیرایش ژن
۳۳۵	پیشگیری از بارداری
۳۳۸	پیوند اندام
۳۴۱	تالاسمی
۳۴۴	تب
۳۴۶	تب خون‌ریزی‌دهنده کریمه-کنگو
۳۴۹	تب دانگ
۳۵۱	تب راجعه
۳۵۴	تب زرد
۳۵۶	تب مالت
۳۵۸	تب‌خال
۳۵۹	تحلیل گازهای خون
۳۶۱	تراخم

۳۶۲	تشخیص
۳۷۱	تشنج
۳۷۶	تغذیه
۳۷۷	تغییر جنسیت
۳۷۸	تک یا ختگان انگلی
۳۸۰	تنبلی چشم
۳۸۱	تمش
۳۸۴	تنقیه باریم
۳۸۷	تنگی دریچه میترال
۳۸۹	توان بخشی
۳۹۱	توکسوپلاسموز
۳۹۳	تومور مغزی
۳۹۸	تی - ساکس، بیماری
۴۰۰	تیفوس
۴۰۳	جایگزینی و ترمیم دندان
۴۰۶	جذام
۴۰۷	جراحی
۴۱۴	جراحی قفسه صدري
۴۱۵	جراحی مفصل با آرتروسکوپ
۴۱۷	چاقی
۴۲۲	چشم
۴۲۵	حافظه
۴۳۰	حس بویایی
۴۳۲	حساسیت
۴۳۵	حصبه
۴۳۷	حمله قلبی
۴۴۱	خارش
۴۴۴	ختنه
۴۴۵	خودکشی
۴۴۸	خون
۴۵۳	خون شناسی
۴۵۴	خیز
۴۵۷	داروشناسی
۴۵۸	دآکسی ریبونوکلیتیک اسید
۴۶۴	درد
۴۶۷	دررفتگی ها
۴۷۱	درماتیت
۴۷۳	درماتیت سیوره ای
۴۷۵	دستگاه اسکلتی
۴۸۰	دستگاه پوششی، پوست
۴۸۲	دستگاه تنفس
۴۸۵	دستگاه تولید مثل

۴۹۱		دستگاه دفعی
۴۹۴		دستگاه عصبی
۴۹۶		دستگاه عضلانی
۵۰۱		دستگاه غدد درون‌ریز
۵۰۶		دستگاه گردش خون
۵۱۱		دستگاه گوارش
۵۱۷		دستگاه لنفاوی
۵۲۱		دندان (کالبدشناسی)
۵۲۴		دندان نهفته
۵۲۵		دیابت بی‌مزه
۵۲۷		دیالیز
۵۲۹		دیفتری
۵۳۲		ذات‌الریه
۵۳۷		رتینوپاتی دیابتی
۵۳۹		روانکاوی
۵۴۱		روزاسه
۵۴۲		روماتیسم
۵۴۴		رویان‌شناسی
۵۴۵		ریفلاکس معدی - مری
۵۴۷		زایمان
۵۵۲		زوال عقل (دمانس)
۵۵۶		زیست‌شیمی
۵۵۷		ژن
۵۶۰		ژنتیک
۵۶۲		ژن‌درمانی
۵۷۱		ژیاردیاز
۵۷۳		سارکونیدوز
۵۷۵		سپیس
۵۸۱		سرخیجه
۵۸۳		سرخک
۵۸۶		سردرد
۵۸۸		سرطان
۶۰۳		سرطان پستان
۶۰۷		سرطان پوست غیرملانومایی
۶۰۹		سرطان خون
۶۱۳		سرطان دهان
۶۱۴		سرطان کبد
۶۱۷		سرطان مری
۶۲۱		سرطان معده
۶۲۵		سرماخوردگی
۶۳۰		سزارین
۶۳۳		سفید کردن دندان‌ها

۶۳۲	سل
۶۴۲	سلولیت
۶۴۴	سنگ‌های صفراوی
۶۴۷	سوء تغذیه
۶۴۹	سوختگی
۶۵۳	سوخت و ساز
۶۶۰	سوزاک
۶۶۲	سیاه زخم
۶۶۴	سیاه سرفه
۶۶۷	سیروز کبد
۶۷۱	سیفلیس
۶۷۳	سینوزیت
۶۷۵	شکم حاد
۶۷۹	شناخت و اختلالات شناختی
۶۸۳	شوگ
۶۸۴	شیگلوز
۶۸۷	صدمات دندانی
۶۸۹	طاعون
۶۹۱	طب گیاهی
۶۹۵	عدد آپگار
۶۹۶	عفونت
۶۹۹	عفونت رحمی
۷۰۱	عفونت‌های آربوویروسی
۷۰۳	عفونت‌های پای دیابتی
۷۰۴	عقب ماندگی ذهنی
۷۰۹	فتق
۷۱۱	فلج اطفال
۷۱۶	فیروز کیستی
۷۲۵	قارچ‌ها
۷۲۶	قانقاریا
۷۲۹	قرحه گوارشی
۷۳۲	قطع عضو
۷۳۴	قلب و دریچه‌های مصنوعی قلب
۷۳۸	قوس‌های کمری
۷۴۱	کاشکسی و تحلیل بدن
۷۴۳	کالبدشناسی
۷۴۴	کامپوزیت‌ها
۷۴۵	کاهش وزن، برنامه
۷۴۸	کبد چرب
۷۵۰	کچلی
۷۵۱	کرم‌های انگلی
۷۵۸	کریبتوسپوریدیوز

۷۶۰	کراز
۷۶۲	کشیدن دندان
۷۶۴	کلامیدوز پرندگان
۷۶۶	کلستانز
۷۶۹	کلسترو ل
۷۷۰	کله سیتیت
۷۷۳	کلیه و بیماری های دستگاه ادراری - تناسلی
۸۰۸	کم آبی
۸۱۱	کم بینایی
۸۱۲	کمپیلوباکتریوز
۸۱۵	کم خونی
۸۱۷	کوری
۸۱۹	گاز گرفتگی و نیش زدگی
۸۲۶	گاستروآنتریت
۸۲۸	گال
۸۳۰	گواتر
۸۳۱	گوش
۸۳۷	لنفوم بدخیم
۸۴۰	لوپوس اریتماتوی عمومی
۸۴۳	لیشمانیاز
۸۴۷	ماده سرطان زا
۸۵۰	مالاریا
۸۵۳	مخملک
۸۵۵	مرگ
۸۵۸	مسمومیت غذایی
۸۶۴	متنزیت
۸۶۸	مواد مغذی
۸۶۹	میو کاردیت
۸۷۱	ناتوانی در تکلم
۸۷۴	نارسایی احتقانی قلب
۸۷۷	نارسایی قلبی
۸۷۹	نشانگان
۸۷۹	نشانگان بهجت
۸۸۰	نشانگان تنفسی بسیار حاد
۸۸۳	نشانگان تونل کارپال
۸۸۵	نشانگان داون
۸۸۸	نشانگان روده تحریک پذیر
۸۹۱	نشانگان ری
۸۹۳	نشانگان شوک سمی
۸۹۵	نشانگان کاوازاکی
۸۹۷	نشانگان کورساکوف
۸۹۹	نشانگان کوشینگ

۹۰۲	 نشانگان گیلن - باره
۹۰۳	 نفروپاتی (بیماری کلیوی) دیابتی
۹۰۶	 نقایص مادرزادی
۹۱۰	 نفرس
۹۱۲	 نقص ایمنی
۹۱۷	 نوار قلب
۹۱۸	 نوار مغزی (الکتروآنسفالوگرام)
۹۲۰	 نوروپاتی دیابتی
۹۲۳	 ویا
۹۲۵	 وریدهای واریسی
۹۲۷	 ویتامین
۹۳۷	 ویروس
۹۴۴	 ویروس اپشتین - بار
۹۴۷	 هاری
۹۵۰	 هپاتیت
۹۶۵	 همسانه و همسانه سازی
۹۷۰	 هموفیلی
۹۷۳	 همه گیری
۹۷۵	 هوشیری
۹۷۶	 هیستامین
۹۷۹	 یاخته
۹۸۵	 یبوست
۹۸۷	 واژه نامه فارسی - انگلیسی
۱۰۲۷	 واژه نامه انگلیسی - فارسی